

Fülöp-Székely Anita

A hátrányos helyzet és szülői bevonódás kérdése. Egy előkutatás eredményei a pedagógus és szülő közötti kommunikáció vizsgálatában

Ahogy nincs két teljesen egyforma képességű gyermek vagy iskolai pályafutás, úgy a gyermekek mögött álló családok, sorsok és esélyek is igen eltérhetnek. Mivel a gyermekek iskolai sikerei nem csupán az egyéni mentális képességeik, motivációjuk vagy kitartásuk függvénye, hanem sok más háttértényező is szerepet játszik ennek alakulásában – pl. a tágabb és szűkebb értelemben vett tanulási környezet összetevői – a szülői bevonódás mint a családi környezet egyik alapvető meghatározója kulcs-tényezőként kezelendő. Ennek köszönhetően jelen előadás első része a hátrányos helyzet és szülői bevonódás speciális helyzete köré épül, mely az előadás második felében egy pedagógus – szülő közötti kommunikációt vizsgáló előkutatás eredményeivel egészül ki.

Az iskola társadalmi egyenlőtlenségek ellensúlyozásában játszott szerepe szolgál kiindulópontként a hátrányos helyzet és szülői bevonódás kérdésének felvezetéséhez, hiszen a gyermek családjukból magukkal hozott útravalói – legyen szó akár tárgyi, akár szellemi, tudásbeli felvértezettségről – erőteljesen befolyásolják a gyermekek iskolai életben való helytállásukat. Ideális esetben az iskolának ellensúlyoznia kellene a diákok társadalmi egyenlőtlenségeinek szélsőségességeit, illetve utat kellene nyitnia olyan lehetőségek irányába, amelyek kilépési közegeként szolgálhatnak egy megalapozottabb jövő irányába (Radó, 2007). Azonban a tapasztalat azt mutatja, hogy azokban az esetekben, ahol a diákok tarsolyában rejlő útravalók nem a pozitív értelemben vett kiindulási alapot jelentik, hanem a diákok hátrányos helyzetét alapozzák meg, a társadalmi egyenlőtlenségek további kiéleződésére kerülhet sor (Sáska, 1989; Fejes & Szűcs, 2018). Joggal tehető fel a kérdés, hogy az iskola tulajdonképpen a veszély- vagy esélyteremtés eszköze? Amennyiben a pedagógus nem tekinti hivatásának az esélyteremtés megalapozását, nem törekszik a szülő – diák – iskola közötti kommunikáció folyamatos fenntartására, a közöttük lévő interakció kimerül a kötelező feladatok teljesítésében, az iskola részéről nem tapasztalható nyílt, érdeklődő magatartás a szülői vélemények, kérések irányába, netán olyan fajta autoriter attitűd jellemzi az intézmény

működését, mely nem ledönti az együttműködési gátakat, hanem megerősíti azokat, valóban nehéz út állhat a hátrányos helyzetű családokból érkező gyermekek előtt.

A hátrányos helyzet fogalmát több dimenzió mentén is lehetne tárgyalni, azonban az előadás címében foglalt hátrányos helyzet elsősorban az alacsony iskolai végzettségű szülők képzettségi hátrányaira vonatkozik. A képzettségi hátránnyal élő szülők – akik nem rendelkeznek általános iskolai végzettségnél magasabb fokú képzettséggel – hátrányai direkt módon határozzák meg munkavállalási lehetőségeiket, valamint hozzájárulnak az esetükben jellemző elszegényedési kockázat és perifériára sodródás veszélyének megnövekedéséhez (Kerülő, 2000; Bernát & Fábíán, 2014). Az előkutatás terepét képező Parajd községben a 2011-es népszámlálási adatok alapján a válaszadók több, mint fele (57%) számított képzettségi hátránnyal élőknek. A megkérdezettek 40%-a általános iskolai végzettséggel és 14%-a elemi iskolai végzettséggel rendelkezett, míg 3%-a nem rendelkezett semmiféle iskolai végzettséggel. A képzettségi szempontból hátrányos helyzetűek magas aránya azonban nemcsak a szűkebb térségben jellemző, hiszen 2013-ban Magyarországon a 15-64 éves korosztály majdnem fele nem rendelkezett érettségivel (Bernát & Fábíán, 2014). A helyzet súlyosságát az adja, hogy a szülők képzettségi hátrányának hatóereje túlmutat a szülők által közvetlenül tapasztalt korlátokon, hiszen közvetett módon a saját gyermekeik életében is hátrányos feltételeket/körülményeket teremthet.

A gyermekek magukkal hozott hátrányainak ellensúlyozásában, visszaszorításában lényegesen nagy szerepet játszó iskola tulajdonképpen a szülő – pedagógus – gyermek hármásának együttműködésén alapul. Míg a pedagógus azon dolgozik, hogy az eltérő családi közegből érkező gyermekek számára az iskolában olyan tanulási feltételeket biztosítson, ahol a diákok esélyegyenlőtlenségei a lehető legkevésbé érvényesülhessenek, addig a munka másik nagy kihívását az alacsony iskolai végzettségű szülőkkel való együttműködés jelenti. Azok a szülők, akik viszonylag kevés ideig jártak iskolába, esetleg nem is részesültek intézményes oktatásban, nehezen nyitnak az oktatási intézményben dolgozó pedagógusok vagy vezetők irányába. Számukra az iskola világa meglehetősen idegen, mely meghatározza az oktatáshoz való hozzáállásukat, illetve a pedagógusokkal való kapcsolatuk egészét (Lannert & Szekszárdi, 2015). A képzettségi hátránnyal élő szülők nehezen tudnak elhelyezkedni olyan munkahelyeken, mely stabil megélhetést biztosíthatna családjaik számára, így az esetek nagy számában szívesebben döntenek a szezonális külföldi munkák mellett, mely viszonylag rövid idő alatt biztosít elegendő anyagi tőkét az itthoni megélhetéshez. A külföldi munkavállalás mellett még a helybéli napszámosság, illetve a különféle segélyek jelentenek jövedelemforrást számukra.

A gyakorló pedagógus nem egyszer találkozik azzal a sajátos jelenséggel, amely a gyermekek mögött álló szülői közösség nehézkes megszólíthatóságát, elérhetőségét,

hajlandóságát illeti. A szülőkkal való kommunikáció – mint a szülői bevonódás egyik formája – alapvető feltétele a gyermek – iskola – szülő kooperációjának. A szülői bevonódás szűkebb értelmezésében a gyermek iskolai előremenetele érdekében tett aktív elköteleződést jelenti, míg tágabb értelmezésében a gyermek fejlődése érdekében tanúsított szülői magatartások összességét öleli fel, bennfoglalva mindennemű szülői cselekedetet és attitűdöt (Bakker & Denessen, 2007; OECD, 2014a, 2014b). A szülői bevonódás egyik legközismertebb kutatója, Joyce Epstein (2001) a szülői bevonódás hat formáját különbözteti el, melyek között a szülői feladatok, az önkéntességben való részvétel, az otthoni tanulásban való szerepvállalás, a döntéshozatali formákban való jelenlét, illetve a tágabb közösséggel való együttműködés mellett a szülőkkal való kommunikáció is kiemelkedő helyet kap. Az elmúlt időszakban több kutatásnak is tárgyát képező pedagógus – szülő közötti kommunikáció vizsgálata alapján a kommunikáció akadályozottságának fő forrását a kulturális eltérések, a szülők egykori negatív emlékei, a tárgyi és anyagi akadályozottság, illetve az időhiány jelentik (Graham & Clay, 2005; NSPRA, 2006; Ozmen et al., 2016).

Jelen előadás második részét a pedagógus és szülő közötti kommunikációt vizsgáló előkutatás eredményeinek rövid ismertetése képezi. A kutatás adatgyűjtésére 2022 januárjában került sor, amikor Parajd község (Hargita megye, Románia) 11 pedagógusát a pedagógus – szülő közötti kapcsolat feltételeiről, kommunikációjuk akadályozó tényezőiről, valamint a gyermek iskolai előmenetelét támogató otthoni lehetőségekről kérdeztem a félstrukturált interjú módszerével.

A pedagógusokkal készült interjúk szövegét egységes szövegkorpuszként kezeltem. Ebből került kiemelésre minden olyan kijelentés (összesen 120), mely a pedagógus – szülő közötti kommunikáció akadályozó tényezőire, körülményeire vonatkozott a pedagógusi nézetek alapján. A kiemelést követően a 120 kijelentésből álló nyersanyag kategóriákba való rendezésére került sor, melyhez az Ozmen és munkatársai (2016) által végzett kutatás csoportosítási rendszere nyújtott alapot. Az Ozmen-féle (2016) akadályok négy kategóriája – a szociokulturális akadályok, a státuskülönbségekből adódó akadályok, az elérhetőségi akadályok, illetve az egyéni jellegű akadályok csoportja¹ – jelen kutatás során kiegészült egy ötödik kategóriával is, mely a pandémiával kapcsolatba hozható akadályozó tényezőket foglalja magába.

A pedagógus–szülő közötti kommunikáció akadályozó tényezőire vonatkozó kijelentések feldolgozása során legnagyobb számban (49 kijelentés) a szociokulturális akadályok fordultak elő, melyek között a szülők részéről tapasztal-

¹ A pedagógus – szülő közötti kommunikáció akadályozó tényezőinek Ozmen és munkatársai (2016) által felállított négy kategóriája szabad fordítása az angol elnevezéseknek (ld. Fülöp-Székely 2021).

talható távolságtartás, bizalmatlanság, érdektelenség, a szociokulturális eltérésekből adódó másság, illetve a kapcsolattartás különféle pontjain tapasztalható halogatósi tendencia körébe sorolható akadályok jelentek meg legnagyobb előfordulással. **A pedagógus–szülő közötti kommunikáció akadályainak második csoportját a státuskülönbségekből adódó akadályok (31 kijelentés) képezik**, ahol a közösen beszélt nyelv, a szülői nevelés otthoni hiányosságai, illetve a pedagógus és szülő közötti kommunikáció tradicionális kereteinek átalakulásához kapcsolódó akadályok jelentik a legnagyobb nehézséget. Az akadályok harmadik csoportját az elérhetőségi akadályok (25 kijelentés) képezik, melynek keretén belül a nyilvánosságtól való tartózkodás különféle formáinak előfordulása mellett a fizikai jellegű akadályok jelennek meg legnagyobb fajsúllyal. **A személyes jellegű akadályok (10 kijelentés) képezik a pedagógus–szülő közötti kommunikáció negyedik csoportját**, ahol a szülők egyéni igényeivel kapcsolatba a hozható akadályok jellemzőek leginkább. **Az akadályok ötödik csoportját a pandémiával összefüggésbe hozható akadályok jelentik**, melyek között a kommunikációs és érintkezési felületek lehetőségének visszatorzítása, és az ennek közvetlen következményeként értelmezhető pedagógus–szülő közötti távolságok megnövekedése jelenti a fő problémát.

Az elő kutatás eredményei, azaz a legnagyobb fajsúllyal előforduló szociokulturális akadályok, minden bizonnyal a térségben élő szülői közösség sajátos összetételével és a köreikben jellemző mentalitással hozható összefüggésbe, ahol elsősorban alacsony iskolai végzettségű szülők képviseltetik magukat, míg a diplomás szülők igen kis számban vannak jelen. A községi pedagógus–szülő közötti kommunikáció akadályainak második csoportja a státuskülönbségekből származó akadályokra vezethető vissza, mely többek közt a szülői nevelés hiányosságaival és a felek közötti nyelvi akadályokkal áll kapcsolatban. Az elérhetőségi akadályok magas térségi előfordulása feltehetően a képzettségi hátránnyal élő szülők körében elterjedt külföldi munkavállalással járó sajátos helyzetre vezethető vissza, mely megsokszorozza a velük való kommunikáció nehézségeit. Tekintettel a Parajd községben képzettségi hátránnyal élők magas arányára, illetve az elő kutatás eredményeire, további kutatások lennének szükségesek a pedagógus–szülő kommunikáció és pedagógus–szülő kapcsolatos sajátos helyzetének alaposabb megismerése, illetve a háttértényezők közötti összefüggések feltárása érdekében.

Szakirodalom

Bakker, J., & Denessen, E. (2007). The concept of parent involvement. Some theoretical and empirical considerations. *International Journal about Parents in Education*, Vol. 1(0), 188–199.

- Bernát E., & Fábián Z.** (2014). Szegénység és társadalmi kirekesztettség. In Gábor András (szerk.), *Társadalmi folyamatok Magyarországon a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia elfogadásának időszakában – 2009–2012* (17-65. o.). Budapest: TÁRKI
- Epstein, J. L.** (2001). *School, family, and community partnerships: Preparing educators and improving schools*. Boulder, CO: Westview Press
- Fejes J. B., & Szűcs N.** (2018). Az oktatási integráció ügye a 2010-es évek végén. In Fejes József B. & Szűcs N. (szerk.), *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról* (11–31.o.). Szeged: Magyar Oktatási Egyesület.
- Fülöp-Székely A.** (2021). Akadályozó tényezők a szülők és pedagógusok közötti kommunikációban, *Pro Scientia Ruralis*, 2021(2). 175-179.
- Graham-Clay, S.** (2005). Communicating with parents: Strategies for teachers, *The School Community Journal*, 16(1). 117–129.
- Kerülő J.** (2000). Hátrányos helyzetű csoportok és a felnőttoktatás. Esély 2000 - Konferencia, Budapest Forrás: <https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/esely-2000-konferencia/hatranys-helyzetu> Letöltve: 2021. szeptember 28.
- Lannert J., Szekszárdi J.** (2015): Miért nem érti egymást szülő és pedagógus? *Iskolakultúra* 2015/1, 15-34.
- NSPRA** (National School Public Relations Association) (2006). *How strong communication contributes to student and school success: Parent and family involvement*. http://nspra.org/files/docs/Strong_Communication_Students_School_Success.pdf Letöltés ideje: 2022.01.19
- Sáska G.** (1989). Minden predestinált? A teljesítmény és képesség társadalmi kötöttségéről. *Pedagógia Szemle*, 12.sz., 1173–1184.